

А. Г. Кожекін (Сімферополь)

Севастополь 1854—1855 рр. — чия слава!

Кримська війна 1853—1856 рр., коли війська Франції, Англії і Туреччини об'єдналися у боротьбі проти Росії, була спільним випробуванням для російського і українського народів. Однак донедавна вважалося, що героїчна 349-денна севастопольська оборона засвідчила міцність духу й військову майстерність солдата-росіянина. Тим часом уродженці України, яка входила тоді до складу Росії, брали в ній таку ж участь, як і призвані Ярославської, Курської, Московської та інших великоросійських губерній. У нічних вилазках проявили себе чорноморські пластуни — нащадки запорозьких козаків. Очевидці відзначали їхню винахідливість і незворушність у ситуації, схожій на справжнє пекло, яким ставав Севастополь під час артилерійських бомбардувань¹. Серед прізвищ солдатів і матросів, які відзначилися в боях, трапляється немало українських. Так, відомо, що лейтенанта Н. А. Бірюльова прикрив собою від ворожих куль матрос Гнат Шевченко*. Поряд з уродженцем Кам'янець-Подільської губернії матросом Кішкою відзначилися матроси Демченко, Кузьменко та ін. Діти матросів, у тому числі Коля Пищенко (10 років), Максим Рибальченко (12 років), брали участь у бойових діях і були удостоєні медалей за хоробрість².

У центрі Севастополя біля музею Чорноморського флоту на стіні храму св. архістратига Михаїла, що був гарнізонною церквою в дні оборони, встановлено мармурові плити. На них перелічено воїнські частини гарнізону, які обороняли Севастополь, у тому числі Галицький, Чернігівський, Полтавський, Український, Подільський, Житомирський та інші полки. У їх формуванні брало участь і місцеве населення. Багато жителів України, зокрема й українців, вступило в ополчення. Наприклад, Полтавська губернія виставила 9,5 тис. чол.³

Багато українців служило у складі флотських екіпажів. У списках поранених, які публікував офіційний журнал морського відомства «Морской сборник», перелічено прізвища матросів із зазначенням губерній, з яких їх призвано. До початку 1855 р. серед поранених виявилось 64 чол. з Воронежської губернії, 11 — Орловської, 1 — Курської, 3 — Тамбовської, 2 — Тульської і 133 чол. — з Херсонської губернії. Так, серед матросів, призваних з Олександрійського повіту Херсонської губернії, названо П. Клименка із с. Байдаківки, якому ядром відірвало ліву ногу, І. Мойсенка — із с. Секретарівки, пораненого в праву ногу, О. Глуценка з Перетинців, якому осколок бомби влучив у ліве стегно, К. Шевченка — з Калачні, якому після поранення ампутували руку, Г. Шевченка — із Скоянки, пораненого в плече, та ін. З 87 матросів, набраних в Олександрійському повіті, 46 чол. мали українські прізвища⁴.

Україна стала найближчим тилом армії, яка діяла в Криму. Звідси йшли продовольство, фураж, обмундирування, значні суми пожертвувань (так, лише у Волинській губернії до лютого 1855 р. зібрали 113 тис. крб.). Тисячі підвід було взято у селян для доставки вантажів. Луганський ливарний завод, як найближчий до театру воєнних дій, працював цілодобово і поставив для Севастополя 400 тис. снарядів. Шосткинський завод у 1855 р. давав 43% продукції всіх порохових заводів Росії⁵. Для заготівлі сіна, яке в першій половині XIX ст. відіграло для рухомого складу армії ту ж роль, що сьогодні бензин, прибули косарі з Полтавської губернії⁶. Після битв під Альмою і Балаклавою наприкінці жовтня 1854 р. 1500 поранених було евакуйовано до Мелітопольського повіту, та й згодом тисячі хворих воїнів лікувалися в українських містах і селах⁷. Для подання допомоги пораненим

наприкінці листопада 1854 р. до Севастополя виїхало 13 киянок (до того часу в Хрестовоздвиженську общину сестер милосердя було прийнято 54 жінки з Петербурга і 4 — з Москви)⁸.

Війна стимулювала антикріпосницькі виступи селян. Вони мали місце в 16 російських губерніях (Воронезькій, Саратовській, Рязанській та ін.). Тягар Кримської війни (підводна й постійна повинності, обов'язок постачати дрова та сіно, рекрутські набори) особливо ліг на плечі українських селян. Тому й боротьба за визволення значного розмаху досягла в Україні, зокрема на Київщині й Чернігівщині. Особливістю селянського руху тут став самозапис у козаки, що, на думку самих селян, звільняло їх від кріпосної залежності (очевидно, жила ще в народі пам'ять про реєстрове козацтво XVII і XVIII ст.). Навесні 1855 р. десятки тисяч кріпаків Київської губернії відмовилися працювати на панів, оголосивши себе вільними козаками. «Київська козаччина» охопила близько 500 сіл у дев'яти повітах (з 12). Її було придушено внаслідок кривавої сутички селян з царськими військами. У 1856 р. «в Таврію за волею» вирушили тисячі селян з Орловської, Курської, Чернігівської, Полтавської і Харківської губерній. Цю спробу самочинного переселення в Крим було припинено тільки великими військовими силами⁹. Поразка у війні і спільна боротьба російських та українських селян змусила імператора Олександра II вже навесні 1856 р. визнати необхідність скасування кріпацтва «згори».

Таким чином, спільна слава російського і українського народів, якою вони себе вкрили під час героїчної оборони Севастополя у 1854—1855 рр., є складовою частиною національного духу, що у свою чергу створює основу культури. Визвольна боротьба українських і російських селян привела до скасування кріпосного права в 1861 р., тобто сприяла зміні соціально-економічного ладу країни й розвитку обох народів. Кримська війна поклала початок формуванню дієздатної громадської думки. Одним з підсумків війни стало також зростаюче переселення росіян і українців до Криму, що стимулювало розвиток культури всіх народів, які тоді жили на півострові.

На жаль, у проєкті програми з історії для середньої школи героїчну оборону Севастополя перенесено в розділ зарубіжної історії¹⁰. Гадаємо, що сучасним історикам не варто відмовлятися від цієї славної сторінки історичного минулого.

¹ Задорожная Н. Вошедшие в бессмертие.— Симферополь, 1972.— С. 46, 47.

* Йому встановлено перший у Росії персональний пам'ятник рядовому.

² Шавшин В. Г. Бастионы Севастополя.— Симферополь, 1989.— С. 51—52; Дубровин Н. Ф. История Крымской войны и обороны Севастополя.— СПб., 1900.— С. 284—285; Бестужев И. В. Крымская война 1853—1856 гг.— М., 1956.— С. 144.

³ История Украинской ССР: В 10-ти т.— Киев, 1983.— Т. 4.— С. 155.

⁴ Морской сборник.—1855.— № 1.— С. 72—105; № 2.— С. 297—308.

⁵ История Украинской ССР.— Т. 4.— С. 155; Дружинина Е. И. Южная Украина в период кризиса феодализма 1825—1860 гг.— М., 1981.— С. 203—204.

⁶ Маркевич А. И. Таврическая губерния во время Крымской войны.— Симферополь, 1905.— С. 152.

⁷ Історія міст і сіл Української РСР: Миколаївська область.— К., 1971.— С. 78; Херсонська область.— К., 1972.— С. 20.

⁸ История Украинской ССР.— Т. 4.— С. 156; Морской сборник.—1855.— № 1.— С. 115—117.

⁹ Линков Я. И. Крестьянское движение в России во время Крымской войны 1853—1856 гг.— М., 1940.— С. 52, 75, 85—87.

¹⁰ Інформ. зб. Міністерства освіти України.— 1992.— № 15—16.— С. 56.